

KS. FRANCISZEK KOENIG

PONADKONFESYJNY MODEL DZIAŁALNOŚCI
ŚLĄSKICH ORGANMISTRZÓW
W XIX I W POCZĄTKACH XX WIEKU
NA PRZYKŁADZIE DZIAŁALNOŚCI
MORITZA ROBERTA MÜLLERA
ORAZ CARLA VOLKMANN I ERNSTA KURZERA

WPROWADZENIE

Ekspozowanym faktorem śląskiej kultury muzycznej w XIX i w początkach XX w. była muzyka organowa kreowana w dwóch nurtach wyznaniowych, katolickim i ewangelickim¹. Rzeczywistość ta w swej istocie była warunkowana wpięciem istnieniem odpowiedniego instrumentarium, a także współdziałaniem muzyków, organistów. Prym w tej dziedzinie wiodło środowisko wrocławskie. To właśnie we Wrocławiu w XIX w. działało wielu wybitnych organistów. Fritz Feldmann (1905–1984) – wybitny muzykolog działający na Uniwersytecie Wrocławskim do II wojny światowej, a zarazem znawca tradycji muzycznej Śląska – określił owo grono muzyków mianem „Wrocławskiej Szkoły Organowej” (*Breslauer Orgel-schule*). Za jej ojca uważa się Fridricha Wilhelma Bernera (1780–1827), organistę ewangelickiego kościoła św. Elżbiety². Do owego grona należeli zarówno muzycy

---

Ks. FRANCISZEK KOENIG – dr teologii, mgr muzykologii, adiunkt Katedry Muzykologii, Instytut Historii, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Opolskiego w Opolu; e-mail: fkoenig@uni.opole.pl

Rev. FRANCISZEK KOENIG, PhD – Institute of History, Faculty of Social Sciences, University of Opole; e-mail address: fkoenig@uni.opole.pl

¹ Por. P. JASKÓLA, *Unio cum Christo. Wybrane zagadnienia z problematyki ewangelickiej*, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2017, s. 319-321.

² Por. H. UNVERRICHT, *Zum Begriff Der Breslauer oder Schlesischen Schule in der Kirchen- und Orgel*, w: TENŻE, *De musica in Silesia*, red. P. Tarlinski, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2007,

wyznania ewangelickiego, Adolph Friedrich Hesse (1809–1863) i Carl Gottlieb Freudenberg (1797–1869), jak i organiści katolickich świątyń, a przede wszystkim muzycy katedry wrocławskiej, jak Joseph Franz Wolf (1802–1842), Moritz Brosig (1815–1887) czy Emanuel Adler (1845–1926). Działalność wspomnianego grona muzyków sprawiała, że Wrocław silnie oddziaływał na teren całego Śląska jako ośrodek muzyki organowej. Stąd też, jak zaznacza muzykolog Bogusław Raba – badacz wrocławskiej tradycji muzyki organowej – Wrocław stanowił na Śląsku centrum, niejako „stolicę” muzyki organowej, uprawianej zarówno w nurcie katolickim, jak i ewangelickim³. Nurty te rozwijały się obok siebie bez większych trudności i w koegzystencji. Muzyka organowa tamtego miejsca i czasu miała charakter ponadkonfesyjny, podobnie jak prace w zakresie budownictwa organowego.

Wyjątkowym czasem rozwoju tradycji organmistrzowskich na Śląsku były wieki XVII i XVIII. Tradycja ta przeniosła się także na początek XIX w. Jednym z działających wówczas warsztatów budowy organów była wrocławska firma Müllera, która szczególnie rozwinęła się w czasach działalności Moritza Roberta Müllera. Budowała ona z powodzeniem organy zarówno w kościołach katolickich, jak i protestanckich, i to różnych wyznań. Stąd też sposób działania tej firmy można określić jako „ponadkonfesyjny”. Podobny model działalności na Górnym Śląsku urzeczywistniała współpraca dwóch gliwickich organmistrzów: Carla Volkmana i Ernsta Kurzera, z których pierwszy był ewangelikiem, a drugi katolikiem.

Stanowi to przykład ponadkonfesyjnego modelu działalności śląskich organmistrzów.

1. DZIAŁALNOŚĆ MORITZA ROBERTA MÜLLERA

Moritz Robert Müller (1803–1863) był synem wrocławskiego budowniczego organów Johanna Christiana Benjamina Müllera (1771–1847), który po części był spadkobiercą tradycji zakładu Englera⁴. M.R. Müller uczył się rzemiosła najpierw u boku

---

s. 562. Por. F. FELDMANN, *Berner, Friedrich Wilhelm*, w: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Personenteil*, t. 2, red. F. Blume, Bärenreiter, Kassel 1999, kol. 1391-1392.

³ B. RABA, *Romantyczna fantazja organowa w twórczości kompozytorów śląskich*, Wydawnictwo UW, Wrocław 2014, s. 13.

⁴ J.Ch. Müller uczył się rzemiosła u syna wielkiego Michaela Englera. Por. L. BURGEMEISTER, *Der Orgelbau in Schlesien*, Verlag Wolfgang Weidlich, Frankfurt am Main 1973² (dalej: Bg²), s. 227-231, 319. Por. W.J. BRYLLA, *Müller, Orgelbauer-Familie in Breslau*, w: *Lexikon norddeutscher Orgelbauer*, red. W. Hackel, U. Pape, t. 2, Pape Verlag, Berlin 2012, s. 262-263.

ojca, będąc jego współpracownikiem⁵. Usamodzielił się dopiero w 1837 r.⁶ Dyplom mistrzowski zdobył już w 1833 r., a potwierdzeniem jego umiejętności były 13-głosowe organy w Sali Muzycznej Uniwersytetu Wrocławskiego zbudowane w latach 1832–1833, uważane przez Juliusa Seidela (1810–1856) za dzieło znakomite⁷.

M.R. Müller zbudował organy w następujących kościołach Wrocławia: św. Wojciecha (1835–1837), św. Katarzyny (1837), św. Doroty (1863)⁸, św. Krzyża i św. Marii Magdaleny (ew., rozbudowane w latach 1853–1861), czym zyskał uznanie Adolfa Hessego⁹. Poza Wrocławiem M.R. Müller zbudował organy we Wszemirowie, w Trzebnicy (1842), a także w Sycowie (ew., 1854) oraz Polkowicach (ew., 1854). Wśród organów zbudowanych na Górnym Śląsku trzeba wymienić najpierw dwa w Koźlu (ew., 1839; kat., po 1840), a także w Kietrzu (1843), Toszku (1844), Głubczycach (kat., św. Franciszka, poł. XIX w.), Gliwicach (Wszystkich Świętych, 1852), Pyskowicach (1844–1847) oraz Bieruniu Starym (1855)¹⁰. M.R. Müller budował także organy w innych regionach, m.in. w Małopolsce, czego przykładem są organy w Żarkach koło Częstochowy (1844)¹¹, a także na Mazowszu, w tym w samej Warszawie: kościół ewangelicko-augsburski Świętej Trójcy (1839), ewangelicko-reformowanej (1852)¹², oraz kościoły katolickie: św. Aleksandra (1851) i św. Krzyża (1852)¹³. Oprócz tego M.R. Müller działał także w Wielkopolsce, m.in. w Poznaniu¹⁴.

⁵ Więcej informacji odnośnie do dorobku M.R. Müllera można znaleźć w innym artykule autora. Zob. F. KOENIG, *Kulturowa i muzyczna wartość organów Moritza Roberta Müllera z roku 1844 zachowanych w kościele św. Katarzyny w Toszku. Dzieło restauracji organów w latach 2010-2012*, w: *Śląskie organy III*, red. G. Poźniak, P. Tarlinski, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2013, s. 65-95.

⁶ W.Z. ŁYJAK, *Śląscy budowniczowie na Mazowszu*, w: *Organy na Śląsku*, red. J. Gembalski, Akademia Muzyczna, Katowice 1984, s. 156.

⁷ A. DROŹDZEWSKA, *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim w XIX i w I połowie XX wieku. Edukacja muzyczna – działalność naukowa – ruch koncertowy*, Wydawnictwo UW, Wrocław 2012, s. 295.

⁸ Bg², s. 231-233.

⁹ Por. F. KOENIG, *Budownictwo organowe na Górnym Śląsku od połowy XIX w. do roku 1945. Ewolucja rozwiązań konstrukcyjnych i estetyki brzmieniowej na przykładzie instrumentów w kościołach diecezji gliwickiej*, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2019, s. 253-258.

¹⁰ J. GEMBALSKI, *Z historii organów w kościołach Bierunia Starego*, Społeczny Komitet 600-lecia Bierunia, Bieruń 2010, s. 13-18. Zob. TENŻE, *Niezachowane organy zabytkowe na terenie Archidiecezji Katowickiej*, w: *Organy na Śląsku III*, red. tenże, Akademia Muzyczna, Katowice 2004, s. 24.

¹¹ Bg², s. 232. Por. F. KOENIG, *Budownictwo organowe*, s. 255.

¹² Zob. W.Z. ŁYJAK, *Śląscy budowniczowie na Mazowszu*, s. 162. Por. J. GOŁOS, *Warszawskie organy. Historia i zabytki*, t. 2, *Zabytki*, Fundacja Artibus, Warszawa 2004, s. 161. Por. Bg², s. 232.

¹³ W.Z. ŁYJAK, *Śląscy budowniczowie na Mazowszu*, s. 164.

¹⁴ Zob. L. CZACHAROWSKI, *Organmistrzowie śląscy i śląskie firmy organowe działające w Wielkim Księstwie Poznańskim*, w: *Organy na Śląsku II*, red. J. Gembalski, Akademia Muzyczna, Katowice 2000, s. 247-250.

Ocena prac Müllera była bardzo wysoka. Świadczą o tym opinie dwóch wybitnych muzyków wrocławskich: Moritza Brosiga (katolika) oraz Ernsta Köhlera (ewangelika) dotyczące organów dla kościoła Wszystkich Świętych w Gliwicach. W ich ocenie Müller był „niezrównanym mistrzem”¹⁵. Podobnie wyrażali się o nim także inni, m.in. warszawski muzyk Karl August Freyer (1801–1883)¹⁶.

Daje się zatem zauważyć, że M.R. Müller większość swoich organów zbudował w kościołach katolickich, w tym w dużych świątyniach, jak kościół św. Krzyża w Warszawie (3M+P) czy też kościół Wszystkich Świętych w Gliwicach (3M+P). W przypadku świątyń protestanckich w Warszawie zbudował on organy zarówno w kościele wyznania ewangelicko-augsburskiego jak i ewangelicko-reformowanego. Dlatego działalność M.R. Müllera można nazwać w całej pełni – ponadkonfesyjną. Warto też wspomnieć, że podobnie działały jeszcze inne firmy dolnośląskie, w tym firma *Schlag und Söhne*.

W środowisku Górnego Śląska koniecznie trzeba zauważyć działalność dwóch organmistrzów współpracujących ze sobą w Gliwicach: Carl Volkman oraz Ernst Kurzer.

2. DZIAŁALNOŚĆ CARLA VOLKMANN

Carl Volkman (1826–1884) pochodził z Turyngii¹⁷. Nie wiadomo też, gdzie uczył się rzemiosła i kiedy dokładnie przybył do Gliwic. Kontynuatorem jego dzieła stał się później jego syn Adolf (1869–1909)¹⁸.

Dorobek organmistrzowski rodziny Volkmannów obejmuje około 30 zbudowanych organów. Najstarsza informacja o działalności Carla Volkmana pochodzi z roku 1856. Dotyczy ona remontu organów w starym kościele św. Wojciecha w Mikołowie¹⁹. Jest rzeczą prawdopodobną, że właśnie ten rok był początkiem

¹⁵ W. RÓŻAK, *Organy kościoła p.w. Wszystkich Świętych w Gliwicach. Historia budowy i estetyka brzmienia*, w: *Organy na Śląsku II*, red. J. Gembalski, Akademia Muzyczna, Katowice 2000, s. 109.

¹⁶ Zob. S. LACHOWICZ, *Freyer Karol August*, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM*, red. E. Dziembowska, t. 3, PWM, Kraków 1987, s. 160-161.

¹⁷ Szerszy opis biografii C. Volkmana został zamieszczony w innej publikacji autora. Zob. F. KOENIG, *Budownictwo organowe*, s. 296-301. Do druku został także złożony autorski tekst *Carl i Adolf Volkmannowie. Dodatek do biografii*, który ma się ukazać w 2019 r. w publikacji AM w Katowicach.

¹⁸ J. GEMBAŁSKI, *Działalność organmistrzowska Carla Volkmana na Górnym Śląsku*, w: *Kultura muzyczna na Śląsku*, red. M. Bieda, H. Bias, Akademia Muzyczna, Katowice 2011, s. 29.

¹⁹ W. SZYMAŃSKI, *Wkład Carla Volkmana z Gliwic w górnośląskie budownictwo organowe*, w: *Śląskie Organy III*, red. G. Poźniak, P. Tarlinski, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2013, s. 123.

działalności C. Volkmana, bo w tamtym okresie organmistrzowie usamodzielniali się w wieku około 30 lat.

Wśród zbudowanych przez C. Volkmana organów trzeba wymienić następujące: Gliwice (ew., obecnie garnizonowy św. Barbary, 1859), Chorzów św. Barbary (1860, podawana jest też data 1861), Mikołów św. Jana (ew., 1861), Mysłowice NMP (1863), Racibórz (ew., 1864), Chorzów Stary (1864), Bielszowice (1865), Katowice (ew., 1865), Głubczyce (ew., 1866), Siemianowice Śl. (kościół tymczasowy, potem Piekary Śl. Dąbrówka Wielka, 1867), Racibórz-Ostróg (1868), Katowice-Szopienice (ok. 1868), Katowice Niepokalanego Poczęcia NMP (1869–1870), Ruda Śląska MB Różańcowej (1869), Repty Śląskie (1871), Goduła (1871), Lipiny (1872, 1884?), Chorzów św. Jadwigi Śląskiej (1873–1874, 1875?), Radzionków (1875), Zabrze (ew., 1875), Tarnowskie Góry św. Ap. Piotra i Pawła (1875), Mysłowice (ew., 1877), Chorzów (ew., św. Elżbiety, 1880) oraz Świbie (1882)²⁰.

Najprawdopodobniej współpracownikami Carla Volkmana byli inni gliwiczycy organmistrzowie, w tym wspomniany już Ernst Kurzer oraz Urban Scholtyssek²¹. Potwierdzeniem tego faktu może być informacja o formalnym założeniu własnego zakładu przez E. Kurzera dopiero w 1884²², a więc w roku śmierci C. Volkmana²³. Dodatkowym argumentem jest fakt, że Kurzer podejmował prace, które wcześniej realizował Volkman.

Carl Volkman był cenionym organmistrzem zarówno jeśli chodzi o teorię, jak też o praktykę organmistrzowską. Świadectwem tego może być fakt, że w 1873 r. udał się on razem z Józefem Nachbarem, nauczycielem muzyki w seminarium nauczycielskim w Pyskowicach, a wcześniej organistą katedry w Gnieźnie, właśnie do katedry gnieźnieńskiej celem dokonania odbioru remontu organów prowadzonego przez Ignacego Żebrowskiego z Warszawy²⁴. Jest to ważne wydarzenie „ekumeniczne”, kiedy do oceny organów w katolickiej katedrze zostaje włączony ewangelik.

Działalność C. Volkmana sprawiła, że zalicza się go do grona najwybitniejszych organmistrzów działających na Górnym Śląsku w XIX w.²⁵

²⁰ Por. F. KOENIG, *Budownictwo organowe*, s. 298-299.

²¹ Por. J. GEMBALSKI, *Inskrypcje i tabliczki firmowe jako źródło w badaniach nad organami śląskimi*, w: *Organy na Śląsku V*, red. tenże, Akademia Muzyczna, Katowice 2014, s. 51.

²² Por. A. REICHLING, *Verzeichnis der Orgelbauer*, „Acta Organologica” 1985, nr 18, s. 308.

²³ Archiwum Państwowe, Gliwice, USC Gliwice. Księga zgonów, rok 1884, nr 529.

²⁴ I. PAWŁAK, *Dzieje organów katedralnych w Gnieźnie*, w: TENŻE, *De musica sacra*, red. S. Ganczarski, t. 1, Wydawnictwo Biblios, Tarnów 2013, s. 368-369.

²⁵ W. SZYMAŃSKI, *Wkład Carla Volkmana*, s. 132-133.

3. DZIAŁALNOŚĆ ERNSTA KURZERA

Ernst Kurzer (1836–1913) urodził się w Głogówku²⁶. Nie wiadomo, gdzie kształcił się i kiedy dokładnie przybył do Gliwic. Pierwsza wzmianka o samodzielnej jego pracy pochodzi z roku 1884 r. i dotyczy przeniesienia organów C. Volkmana z tymczasowego kościoła w Siemianowicach Śląskich do kościoła w Dąbrówce Wielkiej koło Piekar²⁷. Ten rok jest tożsamy z rokiem śmierci C. Volkmana. Stąd można sądzić, że usamodzielniał się po jego śmierci.

Najstarsza informacja dotycząca wybudowanych przez Kurzera organów odnosi się do instrumentu zbudowanego w 1885 r. w Zgodzie (obecnie dzielnica Świętochłowic) w tzw. starym kościele św. Józefa²⁸. Kolejne instrumenty Kurzera znalazły się w następujących miejscowościach: Brzezinka (1891), Pyskowice św. Mikołaja (1897), Wieszowa koło Pyskowic (1898), Gliwice św. Ap. Piotra i Pawła (obecna katedra, 1899), Gliwice (ew., 1902), Łabędy (ew., 1902), Katowice św. Ap. Piotra i Pawła (1902), Kalety (1903), Miasteczko Śląskie (1905–1908), Księży Las koło Pyskowic (1905), Bojszowy koło Tychów (1906), Stare Tarnowice (1906,) Gliwice (ew., obecnie katolicki kościół garnizonowy św. Barbary, 1909)²⁹.

Potwierdzeniem dobrego poziomu prac organmistrzowskich Ernsta Kurzera może być fakt, że konsultował swoje prace z ważnymi postaciami środowiska wrocławskiego, jak m.in. E. Bohn i H. Götze czy E. Adler, którzy pozytywnie wypowiadali się na temat jego instrumentów w momentach ich ukończenia³⁰. W podobnym tonie wypowiadał się redaktor w publikacji poświęconej kościołowi św. Ap. Piotra i Pawła w Gliwicach, którym był najprawdopodobniej ks. Józef Jagło, że wybudowanie instrumentu powierzono „doświadczonej” (wytrawnej) firmie organowej³¹.

---

²⁶ Dokładną biografię E. Kurzera zawiera inny tekst autora. Zob. F. KOENIG, *Działalność gliwickiego organmistrza Ernsta Kurzera*, w: *Organy na Śląsku IV*, red. J. Gembalski, Akademia Muzyczna, Katowice 2012, s. 31-45.

²⁷ J. GEMBAŁSKI, *Organy kościoła w Dąbrówce Wielkiej*, „Wiadomości Dekanalne” 1996, nr 36, s. 4. Por. TENŻE, *Nie zachowane organy*, s. 32-33.

²⁸ Zob. F. KOENIG, *Działalność gliwickiego organmistrza*, s. 37.

²⁹ Por. TENŻE, *Budownictwo organowe*, s. 310-311.

³⁰ Por. TENŻE, *Działalność gliwickiego organmistrza*, s. 40. Por. TENŻE, *Organy katedry gliwickiej*, Wydawnictwo Epigraf, Gliwice 2008, s. 78-80, 85-86.

³¹ Zob. *St. Peter-Paul. Gleiwitz*, [brak redaktora, miejsca i roku wydania], s. 9

PODSUMOWANIE

Rodzajem podsumowania nich będzie sformułowanie pięciu podstawowych wniosków, jakie nasuwają się z analizy powyższych opisów.

1. Ponadkonfesyjny model pracy wymienionych organmistrzów należy uznać za odzwierciedlenie ówczesnych stosunków wyznaniowych na Śląsku, gdzie różnice wyznaniowe nie miały większego znaczenia, a kształt dzieł związanych z muzyką organową był ponadwyznaniowy³². Dotyczy to także konsultantów budowy nowych organów, którzy najczęściej wywodzili się ze środowiska wrocławskiego. To był rodzaj „praktycznej ekumenii”.

2. Sposób działania śląskich organmistrzów był określonym modelem, który można też nazwać „generalną zasadą”. Jednak zaistniały pewne odstępstwa od tej zasady. Takim odstępstwem można nazwać działalność firmy Paula i Carla Berschdorffów z Nysy, którzy jako katolicy budowali instrumenty tylko i wyłącznie w świątyniach katolickich.

3. Większość zbudowanych przez organmistrzów instrumentów dotyczy kościołów katolickich, a wynika to jedynie z faktu, że na terenie Górnego Śląska, szczególnie w rejonie Gliwic i Katowic, świątynie katolickie stanowiły większość.

4. Ciekawe wydają się zestawienia miejsc prac C. Volkmana i E. Kurzera. Budowali oni instrumenty w sąsiadujących obok siebie kościołach ewangelickim i katolickim (dotyczy to m.in. Gliwic i Katowic). Potwierdza to fakt ponadkonfesyjnego działania i angażowania organmistrzów jedynie na podstawie ich kompetencji.

5. Styl budownictwa organowego widoczny w środowisku wrocławskim, który reprezentował m.in. Moritz Robert Müller, był wzorem dla organmistrzów działających w innych zakątkach Śląska, m.in. dla organmistrzów górnośląskich. W tamtym okresie w dziedzinie kultury muzycznej istniała na Górnym Śląsku tendencja wzorowania się na bogatej tradycji Wrocławia³³.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Państwowe, Gliwice, *USC Gliwice. Księga zgonów, rok 1884*, nr 529.
 BRYLLA W.J., Müller, *Orgelbauer-Familie in Breslau*, w: *Lexikon norddeutscher Orgelbauer*, red. W. Hackel, U. Pape, t. 2, Pape Verlag, Berlin 2012, s. 262-263.
 BURGEMEISTER L., *Der Orgelbau in Schlesien*, Verlag Wolfgang Weidlich, Frankfurt am Main 1973².

³² Por. A. DROŹDŹEWSKA, *Życie muzyczne*, s. 307-308.

³³ Por. F. KOENIG, *Budownictwo organowe*, s. 109-118.

- CZACHAROWSKI L., *Organmistrzowie śląscy i śląskie firmy organowe działające w Wielkim Księstwie Poznańskim*, w: *Organy na Śląsku II*, red. J. Gembalski, Akademia Muzyczna, Katowice 2000, s. 227-298.
- DROZDŹEWSKA A., *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim w XIX i w I połowie XX wieku. Edukacja muzyczna – działalność naukowa – ruch koncertowy*, Wydawnictwo UWr, Wrocław 2012.
- GEMBALSKI J., *Działalność organmistrzowska Carla Volkmana na Górnym Śląsku*, w: *Kultura muzyczna na Śląsku*, red. M. Bieda, H. Bias, Akademia Muzyczna, Katowice 2011, s. 29-41.
- GEMBALSKI J., *Inskrypcje i tabliczki firmowe jako źródło w badaniach nad organami śląskimi*, w: *Organy na Śląsku V*, red. Tenże, Akademia Muzyczna, Katowice 2014, s. 47-65.
- GEMBALSKI J., *Niezachowane organy zabytkowe na terenie Archidiecezji Katowickiej*, w: *Organy na Śląsku III*, red. Tenże, Akademia Muzyczna, Katowice 2004, s. 11-83.
- GEMBALSKI J., *Organy kościoła w Dąbrowce Wielkiej*, „Wiadomości Dekanalne” 1996, nr 36, s. 4.
- GEMBALSKI J., *Z historii organów w kościołach Bierunia Starego*, Społeczny Komitet 600-lecia Bierunia, Bieruń 2010.
- GOŁOS J., *Warszawskie organy. Historia i zabytki*, t. 2, *Zabytki*, Fundacja Artibus, Warszawa 2004.
- JASKÓŁA P., *Unio cum Christo. Wybrane zagadnienia z problematyki ewangelickiej*, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2017.
- KOENIG F., *Budownictwo organowe na Górnym Śląsku od połowy XIX w. do roku 1945. Ewolucja rozwiązań konstrukcyjnych i estetyki brzmieniowej na przykładzie instrumentów w kościołach diecezji gliwickiej*, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2019.
- KOENIG F., *Działalność gliwickiego organmistrza Ernsta Kurzera*, w: *Organy na Śląsku IV*, red. J. Gembalski, Akademia Muzyczna, Katowice 2012, s. 31-45.
- KOENIG F., *Kulturowa i muzyczna wartość organów Moritza Roberta Müllera z roku 1844 zachowanych w kościele św. Katarzyny w Toszku. Dzieło restauracji organów w latach 2010–2012*, w: *Śląskie organy III*, red. G. Poźniak, P. Tarlinski, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2013, s. 65-95.
- KOENIG F., *Organy katedry gliwickiej*, Wydawnictwo Epigraf, Gliwice 2008.
- ŁYJAK W.Z., *Śląscy budowniczy na Mazowszu*, w: *Organy na Śląsku*, red. J. Gembalski, Akademia Muzyczna, Katowice 1984, s. 137-204.
- PAWŁAK I., *Dzieje organów katedralnych w Gnieźnie*, w: TENŻE, *De musica sacra*, red. S. Ganczarski, t. 1, Wydawnictwo Biblios, Tarnów 2013, s. 353-373.
- RABA B., *Romantyczna fantazja organowa w twórczości kompozytorów śląskich*, Wydawnictwo UWr, Wrocław 2014.
- REICHLING A., *Verzeichnis der Orgelbauer*, „Acta Organologica” 1985, nr 18, s. 306-338.
- RÓŻAK W., *Organy kościoła p.w. Wszystkich Świętych w Gliwicach. Historia budowy i estetyka brzmienia*, w: *Organy na Śląsku II*, red. J. Gembalski, Akademia Muzyczna, Katowice 2000, s. 105-130.
- St. Peter-Paul. Gleiwitz, [brak redaktora, miejsca i roku wydania].
- SZYMAŃSKI W., *Wkład Carla Volkmana z Gliwic w górnośląskie budownictwo organowe*, w: *Śląskie Organy III*, red. G. Poźniak, P. Tarlinski, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2013, s. 127-137.
- UNVERRICHT H., *Zum Begriff Der Breslauer oder Schlesischen Schule in der Kirchen- und Orgel*, w: TENŻE, *De musica in Silesia*, red. P. Tarlinski, Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2007, s. 561-564.

PONADKONFESYJNY MODEL DZIAŁALNOŚCI ŚLĄSKICH ORGANMISTRZÓW
W XIX I W POCZĄTKACH XX WIEKU NA PRZYKŁADZIE DZIAŁALNOŚCI
MORITZA ROBERTA MÜLLERA ORAZ CARLA VOLKMANN I ERNSTA KURZERA

Streszczenie

Śląsk od czasów reformacji w XVI w. był i pozostał terenem współistnienia wielu wyznań chrześcijańskich. W przeszłości różnice te rodziły różnego rodzaju napięcia, a nawet konflikty. Jednak w wielu wymiarach życia społecznego, gospodarczego, a także kulturowego, istniała „praktyczna ekumenia”. Jej istotą był fakt ponadkonfesyjnego działania, a więc współpraca bez względu na wyznanie. Tak było m.in. na polu budownictwa organowego, które w tradycji Dolnego i Górnego Śląska stanowi niezwykłe bogactwo kulturowe.

Niniejszy artykuł prezentuje przykłady takiego sposobu działania z okresu XIX i początku XX w. Spośród dolnośląskich organmistrzów został przykładowo wybrany wrocławski budowniczy Moritz Robert Müller, a spośród grona górnośląskich organmistrzów jako przykłady posłużyli dwaj współpracujący ze sobą gliwiczycy organmistrzowie: Carl Volkmann oraz Ernst Kurzer. Wszyscy oni budowali organy zarówno w kościołach katolickich, jak i ewangelickich. Zastosowany przez nich model pracy pokazuje, że w ówczesnym środowisku, bardzo wyczulonym na sprawy muzyczne, nie liczyła się kwestia wyznania budowniczego, a jedynie jego kompetencje.

Słowa kluczowe: Śląsk; organy; organmistrzowie; budownictwo organowe; ekumenizm.

A SUPRADENOMINATIONAL MODEL OF ACTIVITY OF SILESIA ORGAN BUILDERS
IN THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES ON THE EXAMPLE OF THE ACTIVITIES
OF MORITZ ROBERT MÜLLER, CARL VOLKMANN AND ERNST KURZER

Summary

Since the Reformation in the 16th century, Silesia became and remained a place of coexistence of many Christian denominations. In the past, differences between particular denominations generated all sorts of tensions and even conflicts. However, in many dimensions of social, economic and cultural life, there was “practical ecumenism.” Its essence was the fact of supradenominational actions being the moment of cooperation regardless of one’s faith. That, among others, happened in the field of organ construction which contributes to an extraordinary cultural richness of the tradition of Lower and Upper Silesia.

This article presents examples of this mode of operation from the 19th and the beginning of the 20th centuries. For example, a Wrocław’s builder Moritz Robert Müller was chosen from among Lower Silesian organ makers, and from the group of Upper Silesian organ makers, two cooperating builders from Gliwice served as examples: Carl Volkmann and Ernst Kurzer. They all built organs in both Catholic and Evangelical churches. The work model they used shows that in the then environment, very sensitive to music, it was not the organ builder’s religion that mattered, but only his competence.

Key words: Silesia; organs; organ builders; organ building; ecumenism.